

همدان

فریبا نعمتی، رضا حقیقی
یعقوب قادرپور، گیتی اتفاق

شهرستان همدان یکی از ۸ شهرستان استان همدان به مرکزیت شهر همدان است. شهرستان همدان، از شمال به شهرستان‌های رزن و کبودرآهنگ، از جنوب به تویسرکان و ملایر، از شرق به استان مرکزی و از غرب به شهرستان بهار محدود می‌شود و شامل ۵ شهر همدان، مریانج، فامنین، جورقان و قهاوند و ۳ بخش و ۱۲ دهستان است.

سردرد

به هنگام سردرد، سرشان را دستمال می‌بندند تا کاملاً گرم بشود و می‌گویند با عرق کردن سردرد خوب می‌شود در روستای میحمله آرد نخود، زرده تخم‌مرغ و قهوه را با هم مخلوط کرده روی سر می‌گذارند تا سردرد تسکین یابد.

چشم‌درد

در درمان چشم‌درد از چای سرد استفاده می‌کنند یا شیر زن دخترزا را داخل چشم می‌ریزند.

گوش درد

اگر آب داخل گوش ریخته باشد پودر قند داخل گوش ریخته تا آب گوش را جمع کند یا اینکه چند قطره روغن حیوانی را یا پوست پیاز را سوزانده، روغنش را داخل گوش می‌چکانند. با این کار گوش درد برطرف می‌شود.

دل‌درد یا دل پیچه

نبات داغ و دم‌کرده گیاه گل هیرو (hiro) را می‌خورند. در روستای میحمله گل ختمی، خاکشیر و قوشه زومه^۱ را دم‌کرده می‌خورند.

۱. قوشه زومه (qose zome) نوعی علف قرمز رنگ

گلو درد بارهنگ، چهارتخمه، بالنگان را دم کرده می‌خورند. اگر سرفه زیاد باشد زرده تخم‌مرغ، نبات کوبیده، شیرداغ را مخلوط کرده می‌خورند.

کلیه درد جهت تسکین درد کلیه، با حوله داغ موضع را گرم می‌کنند.

اسهال خوردن ماست و کته پلو را خوب می‌دانند. همچنین خوردن چای غلیظ را مفید می‌دانند.

دندان‌درد اگر دندان‌درد شدید باشد سوزن جوال‌دوز را داغ کرده روی موضع می‌گذارند تا کاملاً عصب دندان را از بین ببرد. همچنین گیاهی به نام میل کرزخ (mil karzax) را خرد کرده روی موضع می‌ریزند.

تب

– کسی را که تب داشت با آب و نمک پاشوره می‌کردند.

– در روستای میحمله به بیمار خاکشیر می‌خوراندند.

کم‌اشتهایی عرق بومادران را به فرد کم‌اشتها می‌دهند و اعتقاد دارند که اشتهای او باز می‌شود.

یرقان

– بیمار مبتلا به زردی را جلوی آفتاب نگه می‌دارند. همچنین دانه‌های مهره زردرنگ را روی کلاه یا لباس او با سنجاق می‌زنند که زردی از بدنش برود.

– در روستای میحمله رسم دارند که زن زائو تا سه روز اول به نوزاد شیر نمی‌دهد که مبادا نوزاد مبتلا به زردی شود.

سرخک

– در روستای آق کهریز به سرخک، سوری‌جا (surija) می‌گویند. اعتقاد دارند که تا سه روز کودک تب می‌کند. بعد از سه روز دانه‌های ریز در بدنش پیدا می‌شود و بعد از ۱۶ روز کم‌جوش‌های بدن از بین می‌رود.

– به بیمار لباس قرمز می‌پوشانند که جوش قرمز از بدنش برود، به او غذاهای خنک از جمله شیر و خاکشیر می‌دهند و اعتقاد دارند که نباید آدم ناپاک او را ببیند. به بیمار غذای سرخ‌کردنی نمی‌دهند تا هرچه زودتر بهبودی یابد.

بیماری‌های مربوط به پوست و مو

شست‌وشوی سر را با صابون یا گل سرشور انجام می‌دهند.

کچلی در درمان کچلی روغن حیوانی را داغ کرده تا کاملاً بسوزد آنگاه سوخته آن را روی سر می‌مالیدند.

تبخال ته کوزه گلی خیس و نمناک را روی تبخال می‌مالیدند.

تب‌مالت بیماری مشترک انسان و دام است. کسی که مبتلا به تب‌مالت می‌شد تب و لرز می‌گرفت و به او جوشانده پونه و بولاغ اوتی^۱ (bulaoti) می‌دادند.

شکستگی‌ها

شکستگی کسانی که به مداوا و درمان شکستگی می‌پردازند را سینوخیچی (sinoxci) گویند. او موضع شکستگی را با آب ولرم و نمک ماساژ داده و سعی می‌کند که عضو شکسته‌شده را با ماساژ دادن نرم می‌کند سپس با تخته می‌بندد تا چند روز که کاملاً عضو شکسته‌شده ترمیم شود. همچنین درهم زرده تخم‌مرغ و گیاه شیرین‌بیان را روی موضع گذاشته با پارچه آب‌نمیده می‌بندند.

دوررفتگی عضو در رفته را ماساژ داده سپس به آرامی آن را جا انداخته با زرده تخم‌مرغ و زردچوبه موضع را می‌بندند.

کوفتگی روی موضع کوفته‌شده دنبه گوسفند می‌گذارند. در روستای میحمله خرما‌ی سیاه را له کرده روی موضع می‌نهند.

کمردرد برای تسکین کمردرد قرص کمر، نبات و زرده تخم‌مرغ و شیر را با هم مخلوط کرده روی کمر می‌مالند.

پادرد روغن حیوانی و نمک را مخلوط کرده روی موضع می‌مالند. در روستای میحمله گل قند را با خاک قند درست کرده می‌خورند.

زخم خاکستر پارچه سوخته روی زخم می‌ریزند. در روستای میحمله ظرف سفالی را داغ کرده روی زخم می‌گذارند تا خونریزی بند بیاید.

مارگزیدگی بالای جای نیش مار را می‌بندند تیغ می‌زنند خون مسموم را می‌مکنند. آنگاه روی نیش مار ماست می‌ریزند تا زهر آن را بگیرد.

زنبورگزیدگی خاک خیس و خنک روی نیش زنبور می‌گذارند.

گازگرفتگی سگ اگر سگ هار باشد، بلافاصله سگ را می‌کشند سپس مایه خمیر نان را از صاحب سگ گرفته روی موضع فرد مصدوم می‌مالند.

باد نزه می‌گویند جهت از بین بردن باد بدن باید بادکشی کنند. قبلاً این کار توسط دلاک صورت می‌گرفت که در بخش حجامت توضیح داده خواهد شد.

۱. بولاغ اوتی (bulaoti) نوعی علف صحرا‌یی.

بیماری‌های واگیردار

بیماری‌های واگیردار مانند آبله، طاعون، که در گذشته جان بسیاری از مردم را می‌گرفت. با استفاده از تجارب سنتی به مداوای آن می‌پرداختند. آبله از جمله این بیماری‌هاست که در اصطلاح بومی به آن چیچک (cicak) گویند و معتقدند اگر این بیماری شدید باشد فرد مبتلا کور می‌شود. مهم‌ترین غذایی که به بیمار می‌دهند شیر، گوشت، عدس است. این بیماری از شروع تا پایان به مدت ۴۰ روز طول می‌کشد. در بیماری طاعون، اسپند یا تاپاله گاو را دود می‌کنند. در خصوص بیماری حصه گل‌ختمی و سماق را دم‌کرده می‌خورند، یا به بیمار شیر مادر دختردار می‌خورانند.

راه افتادن کودک

برای اینکه کودک زودتر راه بیفتد وسیله‌ای مانند سه‌پایه درست کرده که کودک به کمک آن بتواند بایستد و کم‌کم راه بیفتد.

شب‌اداری را با خوراندن طحال پخته گوسفند به کودک درمان می‌کنند.

کمرسستی به فرد مبتلا پودر قرص کمر داده یا شیر و تخم‌مرغ به او می‌خورانند.

بیماری‌های روحی

معمولاً کسی که مبتلا به رفتار غیرعادی مانند غش کردن می‌شد را می‌گفتند دچار جن‌زدگی یا غشی شده است و فقط برای او از ملا دعا می‌گرفتند. اگر کسی هم می‌ترسید در روز چهارشنبه موم آب‌شده را در کاسه آبی ریخته روی سینه فرد می‌گذارند و معتقد بودند که فرد ترسیده عکس آن شخص را در کاسه آب می‌بیند و بدین طریق حالش بهتر خواهد شد.

چشم‌نظر

برای از بین بردن نظر بد یا چشم‌زخم تخم‌مرغی را در دو انگشت دست گرفته و اسامی کسانی که فکر می‌کنند چشم زدند را می‌خوانند روی هر اسمی که تخم‌مرغ شکست می‌گویند فلان کس چشم کرده و با این کار نظر بد را از فرد مبتلا دور می‌کنند. در روستای میحمله رسم دارند که چهل تا گلوله پنبه را با اسپند سوزانده و خاکسترش را پشت خانه می‌ریزند و با این کار نظر بد از بین می‌رود.

گیاهانی دارویی

مفرا (mofura) جهت درمان سرماخوردگی.

میل کرزخ (milkarzax) در دندان‌درد مؤثر است.

توگلی‌جه (tuglije) در مداوای عفونت.

گل هیرو (hiro) در درمان دل‌درد.

عرق نعنا معده‌درد، نفخ.
بومادران معده‌درد، دل‌پیچه.
آزروبه (آویشن): نفخ، دل‌پیچه.
حنا سردرد.
بنفشه تب، سرماخوردگی.
گل‌ختمی، در درمان شکم درد، یبوست.
کاسنی سردرد، تب.
گاوزبان کم‌اشتهایی.
بارهنگ سینه درد.
تاراق‌تی‌کانا (taraqtikana) برای درمان درد دندان.
خاکشیر در درمان گرم‌زدگی استفاده می‌شود.

داروهای غیر گیاهی

قرص کمر کمردرد.
نبات درمان اسهال.
آردنخودچی کمردرد، سردرد.
زرده تخم‌مرغ در شکسته‌بندی استفاده می‌شود.
گوشت در درمان کوفتگی.
شیرمادر دختردار در درمان گوش درد، چشم‌درد.
تریاک دندان‌درد.
روغن حیوانی در درمان گوش درد.
ماست در درمان اسهال.
نمک در درمان دندان‌درد، شکسته‌بندی، کمر درد استفاده می‌شود.
مهره‌های زرد مهره زرد را در درمان زردی و یرقان استفاده می‌کنند.
عدس در درمان سرخک و آبله کاربرد دارد.
گل سرشور برای شستن سر استفاده می‌شود.
خاک رس برای از بین بردن تبخال
اسپند در چشم‌نظر استفاده می‌شود.

باروری و فرزندآوری

سقط جنین

اگر زنی چندبار پشت‌سرهم سقط جنین داشت می‌گفتند که جن او را زده بدین جهت برای او از ملا دعا می‌گرفتند یا قفلی را به کمر زن می‌بستند.

تعیین جنسیت جنین

با استفاده از تجارب پیشینیان تشخیص می‌دادند که زن آبستن دارای فرزند پسر یا دختر خواهد شد بدین طریق که ناگهان نمک روی زن حامله می‌ریزند اگر زن دست به موهایش بکشد فرزند دختر و اگر روی خود بکشد، فرزند پسر خواهد بود.

نافبری نوزاد

ناف بری نوزاد توسط ماما یا قابله انجام می‌گرفت. بدین صورت که بعد از به دنیا آمدن نوزاد، به اندازه ۴ انگشت از ناف را اندازه گرفته با نخی ناف را بسته، آن را می‌برند و بعد از چند روز ناف خشک می‌شود.

ختنه

در گذشته سن ختنه کودک از چند ماهگی تا ۵ سالگی بود و در این مدت والدین کودک سعی داشتند که در سن کم کودک خود را ختنه کنند. معمولاً خانواده‌هایی که تک‌پسر داشتند جشنی به اصطلاح «ختنه‌سوران» می‌گیرند. در این جشن همه اقوام و بستگان دعوت می‌شوند که معمولاً با شام که آبگوشت بود پذیرایی می‌شدند. یک نفر به نام دلاک یا سلمانی ختنه می‌کرد. ابزار و وسایل آن عبارت‌اند از: تیغ، نی، پنبه، الکل، داروی قرمز رنگ، مرکب که روی زخم می‌پاشیدند.

خون‌گیری

خون‌گیری را حجامت نیز گویند که از گذشته تاکنون به شکل سنتی مرسوم است. طریق حجامت چنین است که معمولاً در پشت بین دو کتف را کوزه یا شاخ گاو می‌گذارند. البته شمع یا فتیله‌ای را روشن کرده داخل کوزه گذاشته آن را روی پشت می‌گذارند تا کاملاً خون کثیف بدن را جمع کند آنگاه با تیغ روی آن زده و خون کثیف را بیرون می‌آورند. حجامت بین زنان، مردان حتی کودکان در سنین مختلف مرسوم بود. بهترین زمان برای حجامت فصل بهار است که این کار توسط دلاک یا زنان مجرب صورت می‌گرفت.

وسایل حجامت نیز عبارت بود: تیغ، شاخ گاو یا کوزه، شمع یا نخ پنبه‌ای. در مورد فواید حجامت می‌گویند که خون‌گیری باعث تمیز و رقیق شدن خون می‌شود.

زالو اندازی

روش زالو اندازی نیز چنین است که بر بخشی از بدن که درد دارند یا به اصطلاح باد کرده است زالو می‌اندازند که با خوردن خون کثیف، باعث از بین رفتن درد و رقیق شدن خون می‌شود. زالو اندازی نیز توسط دلاک یا سلمانی صورت می‌گیرد. زمان و فصل خاصی برای زالو اندازی ندارند هر وقت که دچار درد یا زخم بشوند از زالو استفاده می‌کنند.

رگ‌زنی

معمولاً رگ‌زنی در کودکان حتی در سنین پایین نیز انجام می‌گرفت که بیشتر در قسمت لاله گوش، روی ران، ساق پا انجام می‌گرفت و معتقد بودند با این کار خون کثیف کودک خارج می‌شود و دچار سردرد نمی‌شود.

خالکوبی

خالکوبی را مردان و زنان انجام می‌دادند که بعضی به خاطر زیبایی و بعضی نیز به خاطر سردرد و درمان بدن انجام می‌دادند. خالکوبی را زنان مجرب یا دلاک انجام می‌دادند با نوک سوزن نقش دلخواه را روی پوست می‌انداختند. معمولاً خالکوبی را در فصل بهار انجام می‌دادند. خالکوبی روی قسمت‌های مختلف بدن از جمله بالای ابرو، بین دو ابرو، پیشانی، چانه، میچ دست، بازو، سینه، روی دست بود. نقش‌هایی که می‌انداختند عبارت بود از گل، دایره، ستاره، ماه، اسامی امامان، اسم صاحب خال، شیر، مار.

کسانی که به امور طبی می‌پردازند

ماما یا قابله در کار زایمان کمک زائو می‌کند.

دلاک یا سلمانی کار ختنه، خالکوبی، زالواندازی، رگ‌زنی را انجام می‌دهد.

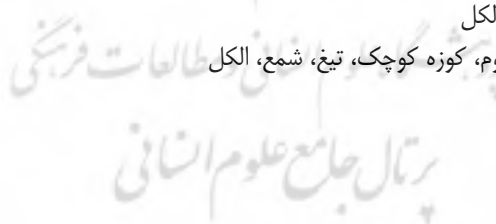
جراح یا شکسته‌بند کار شکسته‌بندی را انجام می‌داد.

دعانویس جهت رفع بلا، چشم‌نظر، جن‌زدگی دعا می‌نوشت.

ابزار و وسایل طب سنتی

وسایل ختنه تیغ، نی، پنبه، الکل

وسایل حجامت شاخ گاو، موم، کوزه کوچک، تیغ، شمع، الکل

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی